

Inhoud

1 Gevoel voor traditie	7
2 De overlevering en de openbaring van Jezus	30
3 De ooggetuigen en de bijbeltekst	51
4 Hij heeft voor Zijn wonderen een gedachtenis gesticht	71
5 Klassiek gereformeerd	97
6 Slotbeschouwing	151

Gevoel voor traditie

Het woord 'traditie' heeft over het algemeen een stoffig imago en roept al gauw laatdunkende reacties op. Ouderwets, traditioneel, niet bij de tijd, saai, beknellend, star en onbeweeglijk. Toch geven deze negatieve associaties een vertekend beeld van wat er zich in feite afspeelt rond het begrip traditie. Het gaat inderdaad om de overlevering van opvattingen, waardepatronen en praktijken die in de loop der tijd zijn ontstaan en door de tijd heen stand hebben gehouden. Een traditie is geen eendagsvlieg, maar heeft een beproefde autoriteit. Wie in een traditie staat, hoeft niet voortdurend zelf het wiel uit te vinden. Bepaalde gewoonten en gebruiken zijn dan min of meer vanzelfsprekend. Met als gevolg dat je niet bij elk obstakel of bij iedere gebeurtenis in je eentje keuzes hoeft te maken. Je mag je laten leiden door de bezonnenheid en de wijsheid van de traditie waarin je staat. Tradities hebben diepgang. Zij bieden structuur aan de dagelijkse gang van zaken en zij scheppen de ruimte om verantwoord en weldoordacht in het leven te staan.

Sympathie voor de traditie

In dit boek gaat het over het christelijk geloof. Meer in het bijzonder over het geloofsleven in het spoor van de gereformeerde traditie. Ik treed die traditie met sympathie tegemoet. Dat wil

zeggen: met waardering en in verbondenheid, maar niet onkritisch. Het is namelijk niet zo dat je een traditie alleen maar blindelings en klakkeloos zou kunnen aanvaarden of opvolgen. Wie welbewust in een traditie staat, heeft waardering voor het gedachtegoed en voor de praktijken die daarbij horen, maar is ook in staat om de zaken kritisch en evenwichtig te beoordelen. Een kritische houding houdt echter niet in dat je de overgeleverde waarden terzijde stelt. Veeleer is het zo dat de blijvende waarde en de beproefde inhoud daardoor des te zuiverder en scherper op het netvlies komen te staan. Bij een grondige door-denking treedt gaandeweg juist het klassieke van de traditie naar voren.

Ik ben me ervan bewust dat kerkelijke tradities de wind niet mee hebben. In de tijd die achter ons ligt, zijn heel veel mensen stilaan onkerkelijk geworden. Ze haakten af, omdat het geloof hen op geen enkele manier meer aansprak. Bij sommigen bleef er nog wel een vage sympathie voor de traditie als zodanig, maar geen betrokkenheid. Kerkelijke gewoonten en praktijken laten hen inmiddels onverschillig. Anderen hebben een kerkelijke traditie als beklemmend en beknellend ervaren. Het christelijk geloof ging hun tegenstaan. De antipathie liep uit op een breuk en een seculier leefpatroon was het gevolg. Het kan echter ook gebeuren dat de betrokkenheid op het christelijk geloof wel blijft, maar dat je een specifiek spoor binnen de christelijke traditie niet langer mee kunt maken. Soms gaat dat geleidelijk en volgen mensen op den duur een ander traditiespoor. Het kan ook gebeuren dat iemand zich zo ergert aan de opvattingen en gebruiken binnen een traditie dat de ergernis en de antipathie de overhand krijgen. De kloof wordt zo groot dat een breuk met de traditie onvermijdelijk is. Dat gebeurt vaak binnen wat ik de 'kleine traditie' noem. Bijvoorbeeld dat iemand zich niet meer thuis voelt bij de opvattingen en praktijken van de gereformeerde orthodoxie en opschuift naar een meer modern-protestantse variant van kerk-zijn of naar een evange-

lische groepering. Soms moeten mensen daarvoor van kerkverband veranderen. Dat geldt met name voor de afgescheiden kerkgenootschappen van het gereformeerde type. Binnen de traditie van de Nederlandse Hervormde Kerk en wat nu de Protestantse Kerk in Nederland is, kun je vrij eenvoudig opschuiven en van kleur veranderen binnen hetzelfde kerkgenootschap. Nu de kerkelijke verzuiling wat getemperd is, is het opschuiven binnen een kerkverband of de overgang naar een ander kerkgenootschap wel iets gemakkelijker geworden dan in het verleden.

Wie in de eenentwintigste eeuw welbewust in een kerkelijke traditie wil staan, kan moeilijk voorbijgaan aan de kritische kijk op de christelijke traditie. Het tijdsgewricht waarin we ons bevinden, roept het als het ware vanzelf op. We zien een sterke terugloop van het traditionele christendom, terwijl de islam steeds duidelijker een plek inneemt in onze samenleving. Toch is de toenemende godsdienstige diversiteit niet de enige en ook niet de belangrijkste uitdaging waarvoor de christelijke traditie staat. Kenmerkend voor onze tijd is juist het seculiere leefklimaat dat we dagelijks inademen en het wetenschappelijke denkklimaat waarin hedendaagse gedachten en opvattingen worden verwoord. Er is nauwelijks nog bewust besef van God en voor alles zoeken we tegenwoordig een ‘natuurlijke’ verklaring. Bovendien zijn we de laatste decennia sterk op onszelf gericht geraakt en nogal materialistisch geworden. Het streven naar geluk is in de periode die net achter ons ligt omgeslagen in een streven naar directe genotsbeleving. De entertainment-industrie kwam tot grote bloei, de deelname aan festivals ging in toenemende mate gepaard met het gebruik van stimulerende middelen en de rage van verre vakanties kwam ook voor gewone mensen steeds meer binnen handbereik. Verzoening, verlossing, God – deze begrippen hebben nauwelijks betekenis in het hedendaagse vocabulaire. Zo is er gaandeweg een metafysische

leegte ontstaan. De moderne Nederlander is zo op het eerste gezicht rijk aan bezit, maar mogelijkserwijs toch arm van geest. De westerse samenleving wordt in sterke mate bepaald door het leef- en denkklimaat van de Verlichting, van de moderniteit die sinds de achttiende eeuw een groot stempel op de westerse cultuur heeft gedrukt. Ook zij die welbewust in een geloofstraditie willen staan, bevinden zich in de invloedssfeer van dit (post)moderne leefklimaat. Het omgeeft ons als de lucht die we inademen. En dat niet alleen: het huist ook in onszelf. Welnu, in dit leef- en denkklimaat merken we dagelijks dat godsdienst en geloof verre van vanzelfsprekend zijn geworden. Dat een geloofstraditie het leven verrijkt en houvast en troost biedt, dat klinkt de meeste mensen vreemd in de oren. We zien om ons heen dat mensen het geloof vaarwel zeggen en de bijbehorende tradities grotendeels aan de kant schuiven. Tradities worden hooguit museumstukken. Kerst wordt wel massaal gevierd, maar niet als geboortefeest van Jezus Christus.

Toch is de christelijke geloofstraditie in onze westerse cultuur niet op een dood spoor gekomen. Ook al is het gezag van de Bijbel kwetsbaar geworden en ook al worden overgeleverde christelijke waarden door de mangel van het moderne vrijheidsbeginsel getrokken, de christelijke geloofstraditie is niet van het toneel verdwenen. Hoewel sterk gemarginaliseerd, is zij nog steeds vitaal. Hoe kan dat? Omdat een geloofstraditie niet louter gericht is op het in stand houden van oude gewoonten en gebruiken, maar haar spits juist vindt in de heilzame werking in het hier-en-nu. Typerend voor een geloofstraditie is immers dat er zeggingskracht van uitgaat en dat ze een appèl op je doet. Ik kan me op een zodanige manier met het gedachtegoed en de bijbehorende waarden identificeren dat ik deelgenoot word van de kracht die erin schuilt. Het gedachtegoed spreekt me aan. Het gedrag en de moraal die in de traditie tot uitdrukking komen, bieden houvast in mijn eigen leefwereld. Ze roept enga-

gement op. Er is een diep besef dat de overlevering actualiteitswaarde heeft. Niet alleen cognitief, maar ook in de beleving en in het handelen. In een levende traditie is er sprake van toe-eigening. Dat wat tot ons komt uit het verleden, is niet passé, maar komt juist tot leven. Het overgeleverde wordt hier en nu nieuwe werkelijkheid. De zaak die aan de orde is, kunnen we bij tijd en wijle ondervinden. Een traditie wordt levend als de energetische kracht die erin schuilt, tot leven komt. Dat gebeurt vooral door deel te nemen aan de praktijken die kenmerkend zijn voor een traditie. Door die deelname raken we betrokken. Daarin komt dan de levenskracht tot uitdrukking en zo worden onze sympathie en onze hartstocht aangewakkerd. Kortom, wie in een traditie staat, is niet alleen maar gericht op de instandhouding van de overlevering, maar eigent zich het overgeleverde tegoed toe en krijgt zo vaste grond onder de voeten. De traditie brengt diepgang aan.

De klassiek gereformeerde traditie

De orthodox gereformeerde traditie heeft mijn sympathie. Ik versta deze traditie als ingebed in de eeuwenoude traditie van de kerk. Uiteraard vormen Calvijn en de Zwitserse Reformatie de bakermat van de gereformeerde traditie. Dat was toentertijd een hervormingsbeweging binnen de Katholieke Kerk, met lange traditielijnen. Calvijn beroept zich vaak op de Vroege Kerk en was ook goed thuis in de kerkelijke theologie van zijn dagen. De gereformeerde traditie is voluit kerkelijk en niet sektarisch. Dat moeten we zo houden.

In Nederland heeft de calvinistische traditie een eigen ontwikkeling doorgemaakt. Daarbij denk ik niet alleen aan de gereformeerde scholastiek en de Nadere Reformatie, maar bijvoorbeeld ook aan de ethische theologie van de negentiende eeuw. Bij de bevindelijk gereformeerden en de ethisch gereformeerden heeft de toe-eigening van het heil (in de persoonlijke geloofsbeleving) steeds een belangrijke rol gespeeld, zij het op

uiteenlopende manieren, terwijl de gereformeerde scholastiek meer oog had voor de confessie en voor het academische karakter van de theologiebeoefening. Wie de klassiek gereformeerde traditie wil typeren, kan de uitdagingen die zich aandienen in de achttiende en negentiende eeuw niet omzeilen. Ik bedoel de opkomst van de moderne samenleving en cultuur met haar kritische houding ten aanzien van het gezag van de heilige Schrift en de kerkelijke traditie. Dat leidde tot een ingrijpende secularisering van de overgeleverde kerkelijke traditie en tot de opkomst van een meer vrijzinnig gereformeerd geloofstype. In de Nederlandse context ging dat gepaard met kerkscheuringen in de negentiende eeuw en leidde dat tot toenemende kerkelijke spanningen tussen 'orthodox' en 'vrijzinnig' in de Nederlandse Hervormde Kerk. In de jaren zestig van de twintigste eeuw diende zich een nieuwe golf van modernisering aan die met name in de synodaal Gereformeerde Kerken (de afgescheiden kerken in de traditie van Abraham Kuyper) beroering veroorzaakte en tot gevolg had dat velen afstand namen van orthodox-gereformeerde geloofsopvattingen. In de eenentwintigste eeuw fuseerden de grootste twee kerkgenootschappen uit de Nederlandse gereformeerde traditie en ontstond de Protestantse Kerk in Nederland. In deze vereniging werd ook de getalsmatig kleine Evangelisch-Lutherse Kerk opgenomen. Helaas leidde dat weer tot de afscheiding van de orthodox gereformeerde Hersteld Hervormde Kerk.

Het gaat hier slechts om een korte typering van de ontwikkelingen. De inhoudelijke traditielijnen komen verderop in dit boek aan de orde.

Wat versta ik onder 'klassiek gereformeerd'? Ik ben me ervan bewust dat ik zelf in een geloofstraditie sta. Ik groeide op in een hervormde gemeente waar de breedte van de volkskerk tastbaar aanwezig was en waar tegelijkertijd het bevindelijk gereformeerde klimaat van een zogenaamde 'Gereformeerde

Bondsgemeente' voelbaar was. Zoals in het voorgaande reeds geschetst, stond deze kleine lokale traditie niet los van de kerkelijke ontwikkelingen en de daarbij optredende spanningen van de afgelopen eeuwen. Dat kerkelijk besef en gevoel voor traditie heb ik van jongs af aan meegekregen. Die bredere kerkelijke verbanden en traditielijnen spelen een rol in mijn begripsbepaling van 'klassiek gereformeerd'.

Klassiek gereformeerd is in mijn ogen het beproefde, het eigensoortige dat zich heeft doorgezet in de geschiedenis. Datgene wat de kritiek heeft kunnen doorstaan en wat kenmerkend blijft voor het orthodox gereformeerde kerkelijke leven. Klassiek is niet simpelweg het meest oorspronkelijke. Uiteraard neemt Calvijn een belangrijke en blijvende positie in bij de begripsbepaling van het gereformeerde. In een traditie speelt de herkomst een belangrijke rol in de omschrijving van de identiteit. In die zin blijft historisch onderzoek naar de wortels van de gereformeerde Reformatie belangrijk. Maar juist vanwege het besef van traditie kan dat nooit losstaan van de voor- en verloopgeschiedenis. Met andere woorden: ook de Vroege Kerk en de moderne theologie uit de negentiende en twintigste eeuw spelen een rol bij de omschrijving van wat 'klassiek gereformeerd' is. Ook op het gereformeerde erf zijn in de loop van de geschiedenis eenzijdigheden ontstaan, die echter in de loop van de tijd ook weer gecorrigeerd konden worden. Kennis van die ontwikkelingsgang helpt ons om zicht te krijgen op het 'klassieke'. Het klassieke ligt dus niet bij voorbaat vast, maar je kunt in een terugblik met een goede dosis historisch en kerkelijk besef wel de contouren schetsen. Dat zal ik in hoofdstuk 5 van dit boek doen.

Openbaring en traditie

Hoe komt het dat traditie en overlevering zo'n belangrijke rol spelen in het christelijk geloof? Dat heeft uiteindelijk te maken met het historische karakter van de bijbelse openbaring. Kort gezegd komt het hierop neer dat het heil in Christus verankerd is in de geschiedenis. De Bijbel vertelt ons dat in de persoon en in het werk van Jezus zich een beslissende wending heeft voltrokken. Volgens de brief aan de Hebreëen heeft Jezus Zichzelf opgeofferd 'eens en voor altijd' (Hebr. 7:27). Paulus schrijft over het sterven van Jezus dat 'Hij eens en voor altijd voor de zonde gestorven' is (Rom. 6:10). Juist die historische eenmaligheid is karakteristiek voor het christelijk geloof. Met de Apostolische Geloofsbelijdenis belijden we dat Hij 'geleden heeft onder Pontius Pilatus, is gekruisigd, gestorven en begraven'. Het gaat dus om een gebeurtenis op een bepaald moment in onze geschiedenis. Dat is zo fundamenteel dat het zelfs de indeling van de geschiedenis bepaald heeft. In onze tijdsrekening spreken we over voor en na Christus.

Heilsfeiten en heilsorde

Ook de Reformatie heeft sterk de nadruk gelegd op het historische karakter van de openbaring in Jezus Christus. Zowel Luther als Calvijn stelde het kruisoffer (het offer op Golgotha gebracht) centraal en wees de herhaling van het offer in het misoffer (in de eucharistie) van de hand. Het klassieke formulier voor de viering van het heilig avondmaal formuleert het zo: 'Uit deze inzetting van het Heilig Avondmaal door onze Heere Jezus Christus zien wij dat Hij ons geloof en vertrouwen richt op Zijn volkomen offer dat eenmaal op Golgotha is geschied. Want dit is het enige fundament van onze zaligheid. Aan het kruis is Hij voor onze zielen tot waarachtige spijs en drank voor het eeuwige leven geworden'.

Met die historische feitelijkheid is echter wat het heil betreft de kous niet af. Door het geloof mogen wij zelf delen in de verlossing in Christus. Het heil in Christus komt tot ons. Het wordt ons overgeleverd. En zo krijgt de geloofstraditie een belangrijke brugfunctie naar het heden.

Ook in het gereformeerde denken speelt de traditie een rol. In de lange keten van heilsbemiddeling zijn er heel wat schakels die ertoe doen. Het begint met de uitstorting van de Heilige Geest op het Pinksterfeest, daarna start de verkondiging door de apostelen en ontstaat de christelijke kerk. Een uiterst belangrijke schakel is de schriftelijke vastlegging van het Evangelie in de canon van het Nieuwe Testament. Daar blijft het echter niet bij. Ook dichterbij huis speelt de overlevering een belangrijke rol. Onze ouders, de kerkelijke gemeente waartoe we behoren, de catechese, de kerkgang, andere activiteiten waaraan we deelnemen: dat zijn allemaal schakels in de traditie.

Zelfs daarmee is – en dat is kenmerkend voor de gereformeerde geloofsopvatting – de overlevering nog niet compleet. De traditie wordt ook toegeëigend. Het heil in Christus omvat immers uiteindelijk ook het geloof in Christus. Of beter gezegd: de vereniging met Christus in het geloof. Paulus schrijft in de brief aan de Galaten dat hij met Christus gekruisigd is, ‘niet meer ik leef, maar Christus leeft in mij’ (Gal. 2:20). Uiteindelijk deel ik zelf in het heil van Christus. Dat is de laatste schakel van de traditie: dat ik zelf aangesproken word en tot geloof in Christus kom.

Voor de goede orde voeg ik hieraan toe dat ook in de Rooms-Katholieke Kerk zowel de historische feitelijkheid van de openbaring in Jezus Christus als de deelname in het hier-en-nu wordt onderkend, maar met dit verschil dat de deelname sacramenteel wordt opgevat (in de eucharistie).

Deze beide facetten van het heilsgebeuren – de historische openbaring en de deelname aan het heil door het geloof – brengen een zekere spanning teweeg in het gereformeerde geloofsleven.